

Emlékezés Csikesz Sándorra.

Közelebbről múlt egy éve, hogy Debreczenben Csikesz Sándort, a gróf Tisza István Tudomány Egyetem theologiai karának korán elhunyt tanárát eltemettük. Nem régen jelent meg a Csikesz Sándor Emlékkönyv első kötete és ez arra ösztönöz, hogy a Keresztény Magvető olvasói előtt róla megemlékezzem és az ő munkáira és egyéniségére figyelmüket felhívjam.

Csikesz Sándorhoz engem a barátság és a nagybecsülés érzelmei fűztek. Nem a közös szakma és nem is a közös vallás kötött engem hozzá, és nem is csak a kollegiálitás, vagyis az a tény, hogy egy egyetemnek voltunk tanárai, hanem az a nagybecsülés, amit érzek minden magyar ember iránt, — legyen az egyetemi tanár, vagy egyszerű munkás, — aki kiemelkedve az átlagból, nagy értelemmel, nagy szeretettel és nagy lélekkel végzi munkáját és minden munkájánál nemcsak az egyéni szempont, hanem ezen túl az általános magyar ügy, a magyar élet, magyar kultúra, és magyar népegyetemes szempontjai szerint él és cselekszik. Bár ilyen ember volt Csikesz Sándor, érzem, hogy e sűrű szavak túl általánosak ahhoz, hogy az ő egyéniségének jellegét megadják.

Csikesz Sándorral én egy kávéházi külön teremben szoktam találkozni egy szűkkörű asztaltársaság keretében. A társaság folytatása volt egy régi kollégiumi társaságnak, amelynek most ő volt a középpontja. Én Debreczenben idegen voltam és bár a debreczeni kollégiumi élet nekünk — volt kolozsvári diákoknak — ismeretes volt, mégis ezen kávéházi asztal mellett tárult ki előttem annak a hatalmas, évszázadokra visszamenő, magyar lélekből fakadó kultúrunknak az egész perspektívája, amit Debreczen jelentett évszázadokon át az egész magyar életnek. És Csikesz Sándor volt az az ember, aki uzsonnázás közben sziporkázta magából ki a múltnak e megvilágító fénysugarait, amit könyvekből csak évtizedek alatt lehetett volna összeszedni. Szórakozás volt, nem nehézkes könyvszagú tudomány, hanem élet. Ismerte Magyarország

minden jelentős családját, azoknak történetét, kimagasló és bukott alakjait és közben láttuk, hogy ezek miképpen vettek részt a nagy magyar sorsban. Csak pár szó, csak pár mondat, csak félben maradt mondatok, de mindannyi fénysugár, aminél a magyar ügy profilja élesen domborodott ki.

Csikesz Sándor egy dunántúli tanító fia, Pesten végezte a theológiát, hosszú ideig papskodott Nagycsányoszró dunántúli községben, és onnan került a debreczeni egyetem theologiai karára. Ismerte az egyszerű falusi népet és ez volt gondolatának az alapja, kiinduló és végpontja; ezt a népet életképes viszonyok közé hozni, ahol az képességeit kifejléheti. Láta a távoli kapcsolatokat, a nagy hibákat és nagy erényeket itt és ott. Nem dühösködött soha, nem méltatlankodott, csak tudomásul vette a tényeket, a jót és rosszat és csak a hangjának egy árnyalata jelezte az ethikai értékelést. Megértette az embert, az ő ügyes-bajos dolgaival, hibáival, de a hanglegjtésében benne volt, hogy a fontosabb azért a nemesebb rész. Sohasem szónokolt, soha üres frázis nem jött ki a száján, de kisugárzott minden szavából, sokszor humor, sokszor érdekesebb tréfák között is a magasabb értékelés. A kritizálók sokan vannak és főképen elég sokan vannak jobb embereink között is, akik úgy kritizálnak, mintha ők felül állának a nemzetesten, mintha a kritika rájuk nem vonatkoznék, mintha ők egy más világból valók volnának. A kritikának ez a módja könnyű vagy könnyebb. Csikesz Sándor mindig úgy beszélt a népi vagy társadalmi hibákról, hogy magát is beleértette a nagy egységbe.

Lelke a nagy református tömegekért, a nagy református múltért, a nagy református kultúráért és hivatásért égett. Ebben élt és hívő lélek volt, minden külső póz és frázis nélkül. Türelmellenség nem volt benne, hanem magasabb szempontokból értékelte az ilyenyszerű jelenségeket is. A jelenkor unitárizmusát egy kissé túl racionálisnak tartotta, de hozzátehetjük, hogy erre talán egyesek okot is adtak, viszont a dogmai egyszerűség, ami elkerüli az értelemmel való összeütközéseket, nem zárja ki a lelki mélységet, a lelki felemelkedéseknek érzelmi hullámmzását, és ezen érzelmeknek költői hangulatát. Ezt sugározzák a most megjelent kötetben prédikációi.

Kereste a kereszténység nagy jelentőségét és összehasonlította más nagy vallásokkal és mindig meggyőzően fedezte fel a kereszténység nagyságának megkülömböztető jeleit. Ezek a meg-

látásai és összehasonlításai megkapóak voltak; pedig rendszeren csak egy-két mondatból állottak két korty kávé vagy két falat vajaskenyér között, de elárulták egy léleknek állandó keresését. Csak keresést mondok és nem harcot, pedig aki ilyen kérdésekkel, ilyen gondolatokkal, ilyen érzelmekkel foglalkozott, az tudja, hogy ez valójában egy harc és pedig hosszú és szívós harc az ismeretlennel, az emberi lélekkel, ösztönökkel, nevelésünkkel, és egész valónkkal. Nála a külső szemlélő előtt mindez csak apró felvillanásokban jelentkezett, mint egy gyorsan elsímuló hullám a mély vizen, de ennek a mélységnek a legmélyéről jöttek ezek a felbukkanó meglátások.

Hihetetlen tudása volt és mégis a legnagyobb kérdésekben keresett. És épen ez a keresése tette őt a szememben igazán nagygyá. A kis theologusok mindent tudnak és minden kételyét letácsolják a magunkféle nem szakbeli embernek. Úgy mimelik, mintha ők egy magasabb, másféle ésszel és értelemmel volnának felruházva és mintha erre a fokra jutni bizonyos kiváltság kellene. Egy bizalmas beszélgetésben láttam nála, hogy ő is keres. Kereste a vallás, a vallásos érzés legmélyebb eredetét és jelentőségét. És itt nem nézte, hogy az eredményei egyeznek-e már lefektetett nézetekkel. Igazságot keresett, egy az ő lelkének kielégítő igazságot. Ezt nem sietett nyomtatásban kiadni, sőt várt vele, de folyton foglalkozott a csiszolásával. Egyszer, — amint elmondotta — próbaképen valahol felolvasta, talán nem is egyezett mindenben az általános véleménnyel, de ez őt nem zavarta. Megmaradt ez az ő nagy problémájának. Sajnos, akkor nem gondoltam, hogy rövid időre már nem lesz közöttünk Csikesz Sándor, nem jegyeztem fel a szavait, de engem megkapott az a mélység, ami abból a pár percnyi beszélgetésből kitérult előttem. Mindig vártam, hogy talán nyomtatásban is megjelenik, sajnos, nem történt meg és nem tudom, hogy az említett felolvasásának a kéziratát megkerült-e. Örök kár volna, ha nem kerülne meg, bár abban még sok minden hiányozna az ő legutóbbi meglátásaiból, de ha töredékben is megkerül, egyik legnagyobb kincse lesz a modern idők protestáns-tizmusának.

És hogyan szerette ő Debreczent és a 400 éves Kollégiumot. Csak azért vállalta a rektorságot, hogy a 400 éves jubileumot méltó módon megünnepelje. Sajnos, ez nem sikerült a világpolitikai helyzet miatt és az én egyéni véleményem az, hogy

rektorsága sietette korai halálát. Hihetetlen sokat dolgozott ez ügyben; lehet, hogy nem praktikus beosztásban, de dolgozott és a forró debreczeni nyár nem tudta megakasztani munkájában. A nagy hőség szinte elviselhetetlen Debreczenben és ő ott maradt egész nyáron és a nagy megerőltetés szervezetét megroppantotta. Nem gondolt arra, hogy mindennek van határa, a természete volt, hogy minden harcot vállalt. És vállalta az igazi nagy harcolók egykedvűségével. Egyszer, mikor a rektorsága elején támadások hangzottak el ellene, mondom neki kávézás közben: Sándor, támadnak. Kedélyesen elmosolyodva: támadjanak, azért vagyunk itt — felelte és nyugodtan folytatta a kávézást. Elment és ott hagyta Debreczent, pedig hogy szerette. Pedig nem Debreczenben élte át a fiatalságát, az első ifjai éveket, és én mégis tőle láttam, hogy mennyire lehet Debreczent szeretni. Azt hiszem, hogy az a generáció, amelyik a háború előtt a mi kolozsvári unitárius kollegiumunkból került ki, még jól emlékszik rá, hogy milyen nagy hírben és tekintélyben állott előttünk a debreczeni kollegium. Lehet, hogy a Jókai regényéből származott ez, de talán sokkal mélyebbről eredett. Valószínű, hogy még abból az időből származott ez, amikor Debreczen vezető szerepet játszott a magyar szellemi életben. Csikesz Sándor boldogan mesélt ezekről az időkről és ezen idők markáns embereiről. Valószínűbbnek tartom ez utóbbit és épen ezért mi, mint kis diákok, vágytunk Debreczenbe. Egy ilyen vágyakozásnak volt az eredménye, hogy én egy nyári gyalogtúrán felkerestem Debreczent. Épen ezért jóleső érzéssel mentem 30 évvel később Debreczenbe és kerestem az ősi város múltját és jelentőségét. Mindezt legjobban Csikesz apró megjegyzéseiből találtam meg. Négyszáz éves múlt és az igazi magyar lélek egyszerű bölcsője volt Debreczen, és Csikesz Sándor ebben a múltban, ennek a múltnak minden elkötelezésében és szellemében élt. Ebben a szellemben boldog volt, mint a kis gyermek az anyai ölben. Gyermekes boldogság ülte meg, ha erről beszélt, pedig ő nem itt volt gyermek. Azt hiszem, hogy az igazság az, azért volt ő itt gyermekileg boldog, mert az ő nagy harcos, magyar lelke érezte és átélte az egész 400 éves debreczeni múlt igazi magyar erőfeszítéseit és Antheusként érezte, hogy innen új nekilendülések indulhatnak el a magyar életben.

Egy nagy magyar lélek volt ő és én kötelességemnek érzem az ő már elmúlt létezésére a Királyhágón eminnen felhívni az

unitárius székelyek figyelmét. A theologusoknak el kellene menniök az ő volt szemináriumába, megnézni azt a sok nagyszerű kezdeményezést, aminek végső célja az volt, hogy a reformátusság számat adjon önmagának, hogy mi ő és mi je van. Ez a munka, ha a tanítványai befejezik, egy nagy magyar számadás is lesz és őszlönzés is lesz arra, hogy mások is, így az unitárius székelység is megtegyje ehhez a nagy „gnóthi seauton“-hoz a maga részét.

Egy nagy magyar lélek volt ő és kötelességünk tudomásul venni ezt és elterjeszteni az ő hírét a magyar rónán, a magyar domboldalakon, a magyar lölgyek és fenyők suhogó lombátorai között, hogy vegyen róla tudomást ez a homok, ez a humusz, fű, fa, levél, falu, város, hogy volt itt egy ember, aki ennek a földnek a javából volt, hogy szolgáljon ez nekünk reménységül, hogy ebből a földből teremnek még ilyen ősi lelkek.

Kolozsvár.

Dr. Gyulai Zoltán.

Németh László az új kálvinista énekeskönyvről.

És amit mi unitáriusok tanulhatunk belőle.

A református egyház ép úgy mint az unitárius, új egyházi énekeskönyv kiadását tervezi. Nemrégén Pesten a Kálvin Társaság értekezletet tartott ebben az ügyben, amelyen Németh László a fiatal és egyik legtehetségesebb mai magyar író tartott előadást „A református énekeskönyv“ címmel. Ezt az érdekes és sok mély gondolatot tartalmazó előadást közli a Móricz Zsigmond szerkesztésében megjelenő „Kelet Népe“ február 1-i száma.

A cikk, illetve az előadás ugyan a református énekeskönyvvel foglalkozik, de annyira mély és általános irányelveket sorol fel az új énekeskönyv milyenségével kapcsolatban, hogy minket unitáriusokat is érdekelni fog, ha néhány sorban ismertetjük. Annál is inkább, mert régi énekeskönyvünkkel általában nem vagyunk megelégedve s a már eddig elhangzott vélemények alapján megállapítható, hogy új énekeskönyvünkből szeretnők a hibákat kiküszöbölni s lehetőleg olyan énekeskönyvet adni magyar unitárius híveink kezébe, amely mélyen vallásos és mélyen magyar is, vagyis olyant, ami hitelvi, nyelvi és magyar felfogásunknak legjobban megfelelne.

Németh László fejtegetéseiben onnan indul ki, hogy a magyar irodalom tanításakor az iskolában olyan nézetet hirdettek és tanítottak nekünk irodalomtörténeteink és történéseink, mely szerint a magyar irodalom tulajdonképpen a tizenkilencedik század alkotása. Az volt és sajnos még ma is sokaknak az a felfogásuk, hogy „Bessenyei körül megoldódott a szellem, Kazinczy körül a nyelv s Vörösmarty és Petőfi nemzedéke megcsínálta a magyar irodalmat. Alig egy félszázad elteltével volt magyar dráma, líra, regény s alig egy század múlva, mint a fajta megtalált arcára s örök mértékére nézhetünk vissza halott klasszikusainkra. Bessenyei felléptétől Arany haláláig: ez volt a lendület, melyben